

GRIEKSE BEGINSELEN EN VICTORIAANSE VRIENDSCHAPPEN¹

Inleiding

Er zijn weinig onderwerpen in de Oudheid geweest waarover zoveel is gesproken, geschreven, gezwegen en verzonnen als de Griekse pederastie, of beter gezegd, zoals we straks zullen zien, de Griekse homoseksualiteit. Sinds het jaar 1978, toen de Engelse geleerde K. J. Dover zijn boek *Greek Homosexuality* publiceerde, waarin voor het eerst wetenschappelijke aandacht aan dit verschijnsel werd besteed, is er een golf van studies verschenen. Ruwweg zijn daarin twee benaderingen te onderscheiden: de meer traditionele, die vanuit historisch perspectief te werk gaat, en de recente met het zogeheten synchronische perspectief. In het eerste geval zoekt men de oorsprong van de pederastie in het verre verleden, met name in de Indo-Europese initiatieriten, en wordt gepoogd daaruit een ontwikkeling te reconstrueren. Het bezwaar hiertegen is dat dit noodzakelijkerwijze enige fantasie vereist en nauwelijks met feiten kan worden gestaafd. In het tweede geval beperkt de beschrijving zich tot de gang van zaken in het Athene van de vijfde en vierde eeuw v. Chr. waar de homo-erotiek een geïntegreerd onderdeel van de cultuur vormde.

¹ Het eerste gedeelte van dit artikel is in een enigszins gewijzigde vorm eerder verschenen in *Hermeneus* LXXIV/IV (2002), pag.312-321.

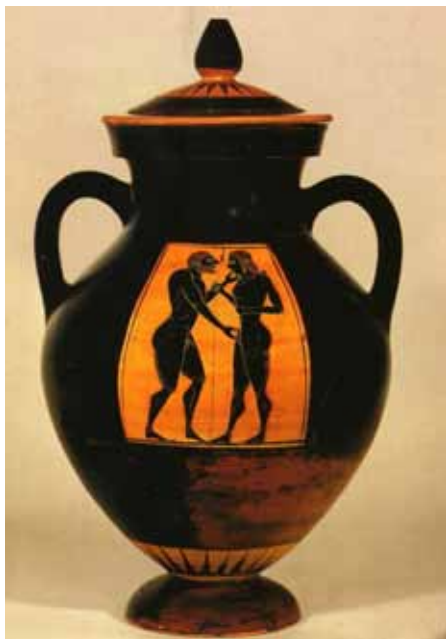
De antieke bronnen om tot kennis te komen over de situatie in Athene zijn in elk geval talrijk geweest. In de lyrische poëzie, op de vazen, in de beeldhouwkunst, mythologie, wijsgerige verhandelingen, redevoeringen, inscripties, medische traktaten, tragedies, komedies en de anekdotische literatuur wordt het gebruik vermeld, bezongen, verdoezeld en soms afgekeurd. De onverbloemde verwijzingen in een groot aantal gedichten en vooral de opvattingen die Plato (428-347) in dezen had, zijn aanleiding geweest voor de term *de Griekse beginselen*, waaronder we de mannelijke homoseksualiteit verstaan. Over de vrouwelijke homoseksualiteit valt weinig te schrijven vanwege het gebrek aan gegevens, met uitzondering van vage verwijzingen in Sparta. Dit betekent niet dat het dus ook niet is voorgekomen, maar we kunnen er eenvoudig weinig over melden. De wetten reppen er niet over en er wordt geen veroordeling uitgesproken. Hierna zal daarom uitsluitend worden geschreven over de relaties van mannen, onderling en met jongens.

De term homoseksualiteit is pas in het jaar 1869 voor het eerst gebruikt, en wel door de Zwitserse arts Karoly Maria Benkert. Het heeft enige tientallen jaren geduurd voordat de benaming in andere landen ingang vond. In de Griekse Oudheid is er nooit een aparte term voor homoseksualiteit geweest. Men kende één aanduiding voor het bedrijven van de liefde, *Aphrodisia*, en die betrof zowel de liefde voor mannen onderling als die van mannen voor vrouwen, of omgekeerd. Sinds de Franse filosoof Michel Foucault breekt men zich het hoofd over de vraag of de moderne term, die een psychische hoedanigheid en een speciale geaardheid veronderstelt, wel zonder meer van toepassing kan zijn op de omstandigheden in het oude Athene. Het antwoord van Foucault, door velen overgenomen, is ontkennend, want hij ziet een breuk tussen de negentiende eeuw en de daaraan voorafgaande tijd. Nu is het waar dat de joods-christelijke opvattingen en tradities - zoals het belonen van opzettelijke onthouding en celibaat, het belang van maagdelijkheid vóór het huwelijk, gedwongen heteroseksualiteit, monogame en onscheidbare verbintenissen van partners en het voortbrengen van kinderen als voornaamste doel van de seksuele daden - nooit een rol in het seksleven van de oude Grieken hebben gespeeld of hun erotische genoegens hebben vermindert. In hun ogen was het bijvoorbeeld niet verwerpelijk dat een getrouwde man relaties met jongens onderhield, al verwachtte de publieke opinie wel van hem dat hij voor nageslacht, met name zonen, zorgde. Naar de opvatting van Foucault en zijn volgelingen was de Atheense man de macho, de *penetrator*, en in het antieke rollenpatroon was hij degene die zijn wil aan anderen oplegde. Inmiddels lijkt dit achterhaald. Lang niet altijd zijn de vrouwen in de seksuele omgang onderdanig geweest en was de man dominant. De omgang met prostituees, een belangrijke aangelegenheid in het Atheense mannenleven, heeft weinig met de overheersing door mannen te maken. Ook in de gelijkgeslachtelijke relaties gaat dit niet op; deze zijn zeker niet, zoals Foucault en de zijnen veronderstelden, beperkt gebleven tot de

pederastie, waarin een oudere (overheersende) heer tegenover een (bedeesde) jongen stond.

Pederastie²

De geleerden die aan de historische benadering de voorkeur geven en van wie we er een in het tweede deel van dit artikel zullen tegenkomen, zijn ervan overtuigd dat de knapenliefde afkomstig moet zijn geweest van de Dorische initiatieriten. Volgens de aanhangers van deze theorie moet de oorsprong worden gezocht op het eiland Kreta. Zij baseren zich onder anderen op Herakleides Pontikos die van circa 388-312 v.Chr. leefde. Deze wijsgeer van de door Plato gestichte academie vermeldt dat op Kreta de ouders een fatsoenlijke man uitkozen die hun zoon moesten 'roven'. Zestig dagen lang namen de verleider en de knaap deel aan feestelijkheden, jachtpartijen en banketten waarbij de twee met geschenken werden overladen. De inwijdingplechtigheden eindigden met een stierenoffer. Thuisgekomen had de jongen recht op een eretitel en genoot hij bepaalde privileges. De jongens bleven hun minnaar trouw en dat bleek onder meer bij wedstrijden die ingeleid werden met een offer aan de God van de liefde, Eros. De Doriërs vormden de laatste stam van Grieken die zich over Griekenland hebben verspreid, en zij hadden een uitgesproken mannelijke cultuur. Vanaf Kreta zou deze gewoonte zich over het vasteland hebben verspreid. In de soldatenstad Sparta, maar ook in Megara en Thebe, heeft het ertoe geleid dat een oudere krijger een jonge rekrut onder zijn hoede nam en met hem zij aan zij op het slagveld stond, terwijl ze elkaar met veel vertoon van dapperheid beschermden.

Voorals in de vroegere, aristocratische kringen zou volgens de voorstanders van de initiatie-theorie deze vorm van liefde opgeld hebben gedaan. Zij voeren een aantal vaasafbeeldingen als bewijs aan, waarop te zien is dat een oudere minnaar, *erastes* genoemd, een jongen het hof maakt. Het leeftijdsverschil zou duidelijk zichtbaar zijn, want de minnaar heeft een baard, en de jongen, tussen twaalf en achttien jaar oud, is baardloos en staat er passief bij - hij lijkt nooit het initiatief te nemen, is zelfs terughoudend, zonder enig plezier aan het seksuele contact te beleven.

Zodra de jongen haarstoppels op zijn wangen kreeg, was het gedaan met de verhouding. Dover heeft laten zien dat de volmaakte mannelijke

² Een uitvoerig gedocumenteerde behandeling van de destijds gangbare opvattingen treft men in Herman de Ley, *Homoërotiek in Klassiek Athene*, Tetradio 2(1993), p. 44-68.

schoonheid in die tijden stereotiep was en werd belichaamd door een jongen met brede schouders, een gewelfde borst, grote borstspieren en duidelijk zichtbare spieren boven de heupen, slanke taille, achteruitspringende billen, stevige dij en flinke kuit; het voorhoofd was niet al te hoog, de neus recht, onderlip enigszins vol, maar niet dik, de kin diep en rond, het oog indringend, maar van normale grootte. Haren als leeuwenmanen en een 'leeuwenloop', dat wil zeggen: kalm en zorgvuldig in harmonie met de rest van het lichaam, waren extra kwaliteiten. Op een grote hoeveelheid zwartfigurige vazen worden de genitaliën getoond waarbij de omvang opvallend klein is, want een forse penis gold als een teken van onbeschaafdheid.

Algemeen wordt aangenomen dat het als een schande gold wanneer de jongen, na de eerste baardgroei, bleef volharden in zijn rol van passieve partner, erger nog, wanneer hij zich als volwassene door een andere volwassen man anaal liet penetreren. De Grieken hadden een aparte term voor dergelijke figuren, de *kinaidoi*. Zij waren het mikpunt van spot van hun medeburgers en, vooral, van de blijspeldichters. Aristofanes (circa 445-380 v. Chr.), bijvoorbeeld, stak graag de draak met zulke mannen; zij komen in zijn komedies met vrouwenattributen op het toneel, compleet met beha, pruik en jurk, en ze worden door hem betiteld als *euryprooktoi*, 'met een wijde aars'.

In deze traditionele visie wordt de rol van de oudere minnaar vaak verklaard als een soort surrogaatvader die er opuit zou zijn beminde te begeleiden op de weg naar volwassenheid en hem in te wijden in de zeden en gebruiken van de volwassen wereld. Hij maakte zijn genegenheid kenbaar door het geven van allerlei geschenken, om daarmee de dank en het respect van zijn beminde knaap te verwerven. Dit konden dieren zijn - vooral de haan en haas waren in trek- maar ook stukken vlees, een lap stof, discus, olieflesje, bloemenkrans, speelgoed of een zakje met geld. De relatie zou berusten op het *do-ut-des* (voor wat hoort wat)-principe. De archeologe Koch-Harnack, die een grondige studie heeft gemaakt van dergelijke geschenken (zie bibliografie), is ervan overtuigd dat bij het overhandigen ervan een pedagogisch doel was gediend en dat zulke cadeaus een demonstratie waren van de opvoedingsethiek van de Atheense bovenlaag. Volgens haar hebben die giften bijna altijd een verwijzing naar de jacht, de geliefde bezigheid van de aristocraten. De *erastes* zou met het geschenk het volgende advies willen geven: 'Neem een voorbeeld aan mij, je minnaar, en handel zoals ik, dan word je een voortreffelijke burger.'

Recente opvattingen

Intussen is het beeld van de pedagogische Eros drastisch bijgesteld door een reeks van belangrijke publicaties, waarvan het proefschrift van Charles Hupperts, *Eros Dikaios*, uit 2000, en de twee jaar later verschenen populaire editie hiervan, *De*

macht van Eros, eruit springen. Aan deze omvangrijke werken heb ik veel gegevens en zinsneden ontleend. Zo droeg lang niet altijd de oudere *erastes* een baard en het blijkt een fabeltje te zijn dat de beminde, in het Grieks *eromenos*, seksueel nooit opgewonden raakte. Uit de literatuur wisten we al dat zulke jongens wel degelijk lustgevoelens hadden. De dichter Theognis (eind zesde eeuw v. Chr.) beklagde zich over de ontrouw en zelfs het promiscue gedrag van zijn geliefde knaap:

‘Jongen, in temperament ben je gelijk aan losgeslagen gevaren,
om nu eens met deze en dan weer met die bevriend te zijn’

‘Jongen en paard komen in mentaliteit overeen: geen paard
treurt om een berijder die in het stof ligt,
maar eenmaal volgevreten van gerst draagt het de volgende man;
net zo houdt ook een knaap alleen van de man die voorhanden is.’³

Een nadere bestudering van de vaasafbeeldingen geeft trouwens een veel gevarieerder kijk op de houding van de beminde. Het beeld van de ingetogen, bedeesde jongen blijkt lang niet altijd juist te zijn. Vaak zien we een jongen weergegeven die van wanten weet en bij de verleiding zelfs het initiatief neemt, terwijl de staat van opwinding soms onmiskenbaar is. Al doet hij zich ingetogen voor, dat betekent niet dat hij verzet pleegt of protesteert. Dat de geschenken van de *erastes* uitsluitend een pedagogische waarde zouden hebben, is evenmin waar. Er zijn behalve de dialogen van Plato die straks aan de orde komen, nauwelijks bronnen die gewag maken van de pedagogische functie van de pederastie. Er is een andere, eigenlijk voor de hand liggende, verklaring voor de cadeaus: ze zijn eerst en vooral bedoeld om de jongen te verleiden. Hupperts laat overtuigend zien dat veel geschenken uitsluitend een erotisch doel hadden. Zo wil de *erastes* bij het overhandigen van een haas waarschijnlijk alleen maar aangeven dat hij hoopt even succesvol te zijn bij de jacht op zijn *eromenos* als de jager dat was bij het vangen van de haas. De minnaar werd in de eerste plaats gedreven door zijn liefde voor de schoonheid van de jongen en niet door verheven, pedagogische overwegingen. Er is trouwens nog een argument tegen de opvoedende verklaring, en wel dat dezelfde geschenken ook voorkomen in de afbeeldingen met verleidingen van mannen of jongens van gelijke leeftijd.

En nu komen we op een cruciale vernieuwing in de kijk op de Griekse beginselen. Het onderzoek van Hupperts laat zien dat pederastie in Athene niet de enige vorm van homoseksualiteit is geweest. Er zijn op vazen genoeg voorbeelden van jongemannen die een knaap willen verleiden of van jongens en/of mannen die onderling de liefde willen bedrijven. Alles wijst erop dat de ongelijkheid in leeftijd irrelevant was.

³ Theognis vers 1257-1258 en 1267-1270 (vert. C.Hupperts).

Toch komen verleidingsscènes tussen volwassen mannen verhoudingsgewijze het minst voor. Dit zal ongetwijfeld samenhangen met het al eerder genoemde feit dat de passieve homoseksuele man in het vroegere Athene in het algemeen een veracht type mens was. Maar ook nu is een nuancering op zijn plaats. De grappen die over dergelijke mannen worden gemaakt, geven tevens aan dat de Atheense maatschappij hen niet verbannen had naar het terrein van het onnoembare, buiten de grenzen van het sociale leven. De *kinaidos* was in de ogen van een groot deel van de Atheense bevolking ongetwijfeld een lachwekkend fenomeen, maar dat betekent niet dat hij niet gedoogd werd.

In een veel geciteerd artikel uit 1981 koppelt de archeoloog Shapiro de vaasafbeeldingen van pederastie aan de leefwijze van de aristocratie in de zesde eeuw. Volgens hem zou de belangstelling voor de homo-erotische verleidingsscènes vanaf het jaar 510 hebben afgenomen. Anderen hebben deze stelling van Shapiro klakkeloos overgenomen, maar Hupperts toont aan dat de liefde voor jongens niet was voorbehouden aan de leden van de aristocratie. Integendeel, de vaasafbeeldingen geven geen veranderingen, laat staan een geringere frequentie in dit opzicht te zien, zodra de democratie in Athene werd ingevoerd. Het lijkt er zelfs op dat juist vaker homoseksuele en pederastische scènes worden weergegeven.

Vooralsport school en de worstelplaats, waar zich meestal een standbeeld van Eros bevond en waar alle deelnemers de sport naakt beoefenden, waren een geliefd ontmoetingscentrum. We zien dat de wijsgeer Sokrates (469-399), die nog ter sprake zal komen, zich herhaaldelijk in de omkleedruimtes ophoudt om zijn lastige vragen te stellen, maar ook om zijn ogen de kost te geven. Het is geen uitzondering wanneer de eigenlijke liefdesdaad in deze omgeving wordt afgebeeld. Merkwaardigerwijze staat er dan vaak een groepje mannen in de buurt rustig toe te kijken. Maar de sportplaatsen waren niet de enige gelegenheden waar mannen jongens oppikten, ook de bordelen, de *kybeia* of goktenten en allerlei plaatsen in de openlucht werden genoemd. Vooral het havenkwartier van Piraeus en de begraafplaats buiten de stad moeten gewilde ontmoetingspunten zijn geweest.

Dit gegeven brengt ons op een ander punt. Vanaf circa 500 v.Chr. is op de vazen te zien dat regelmatig een beursje met geld door mannen wordt aangeboden, niet alleen aan vrouwen, maar ook aan jongens. Aanvankelijk fungeert het geldzakje als een van de gebruikelijke geschenken van de *erastes* aan zijn *eromenos*, maar allengs treedt er een grenserving op. Het wordt een gewoonte voor de Atheense jongens om zich buiten de sportschool ook op straat te laten verleiden en dat tegen een financiële vergoeding. In hun gedrag onderscheiden zij zich hoe langer hoe minder van prostitués. In dit licht bezien is het begrijpelijk dat rond 450 een wet werd aangenomen waarin uitdrukkelijk werd gesteld dat al wie op jeugdige leeftijd geld voor zijn seksuele diensten heeft aangenomen nooit een openbare functie mocht hebben. De achterliggende gedachte is dat wie zijn lichaam te koop aanbiedt, ook in staat moet worden geacht om op oudere leeftijd het belang van de

gemeenschap te verkwanselen. Vanaf de invoering van deze wet hangt de burgerjongens dus een proces boven het hoofd, wanneer zij een carrière in de politiek willen maken. Maar ze hebben natuurlijk lang niet allemaal de ambitie en de mogelijkheid gehad om later een beslissende rol in de volksvergaderingen te vervullen. Na verloop van tijd is deze wet in onbruik geraakt, en in de volgende, vierde eeuw moet een grote kloof hebben bestaan tussen de officiële moraal, weerspiegeld in de oude wetten op homoseksueel gedrag, en de praktijk van het dagelijkse leven.

Plato

Het is dan ook niet verwonderlijk dat een moralist als Plato zich in felle bewoordingen tegen deze seksuele praktijk keert en haar veroordeelt. In zijn ogen was de god Eros bijna exclusief gekoppeld aan homo-erotische liefde, en met dit standpunt heeft hij een grote invloed uitgeoefend. Tegelijk is op grond van zijn dialogen de misvatting ontstaan dat de liefde voor jongens louter pedagogisch en vormend mocht zijn.

Dit houdt verband met het portret dat hij van zijn leermeester Sokrates voor het nageslacht wilde vastleggen. Aan de ene kant laat Plato hem typeren als een

jongensgek, die, zodra hij in het gezelschap van mooie knapen kwam, al zijn zinnen verloor. ‘Besef terdege dat niemand van jullie die man echt kent,’ zegt zijn volgeling Alkibiades over hem. ‘Maar nu ik eenmaal begonnen ben, zal ik hem ontmaskeren. Met eigen ogen kunnen jullie vaststellen dat Sokrates altijd verliefd is op mooie jongens; hij is steeds in hun buurt en dan is hij volledig van de kaart.’⁴

Sokrates zelf klaagt erover dat hij in het gezelschap van mooie jongens door een soort *mania*, waanzin, wordt bezeten en zich onmogelijk kan verzetten. Hij is er niet tegen opgewassen en zijn enige verweer is dat hij die lastige knappe jongens op hun nummer wil zetten door een wijsgerig vertoog en het stellen van zijn alom beruchte vragen. En dan blijkt hij tussen alle verwarring door over een scherp psychologisch inzicht te beschikken in de motieven en het gedrag van de minnaar en de beminde.⁵ In zijn schildering van Sokrates is Plato nuchterder dan een andere leerling, Xenophon, die een idealistisch portret van mijn meester heeft nagelaten. Sokrates is bij hem een toonbeeld van zelfbeheersing die zelfs het kussen meed, omdat jongenskussen naar zijn zeggen nog erger waren dan de beten van een giftige spin.⁶

⁴ Plato, *Symposion*, 216d (vert. C. Hupperts).

⁵ Voor verwijfsplaatsen: zie Hupperts, *Eros Dikaios*, 147-153.

⁶ Xenophon, *Memorabilia* I, III, 12-13.

Zo bont maakt Plato het niet, bij hem weet Sokrates zich lang niet altijd te beheersen, maar anderzijds laat Plato hem verkondigen dat elke omgang van de minnaar met zijn beminde er vooral op gericht moet zijn om morele wijsheid te vergaren. In dit verband gebruikt hij een bijzondere metafoor. Voortplanting - zo beweert Sokrates gehoord te hebben - kan zowel lichamelijk als geestelijk zijn, net zoals dat met de liefde het geval is. Die kan immers fysiek zijn, gericht op het mooie lichaam van een jongen of man, maar ook psychisch, en de laatste vorm van eros staat volgens hem op een hoger niveau. Deze vorm wordt aangeduid als het streven naar iets goeds en naar het bezit van het goede. De ware minnaar zal de schoonheid van de jongensziel verkiezen boven die van het lichaam: in plaats van de lichamelijke vorm van vaderschap - het verwekken van kinderen - geeft hij de voorkeur aan de geestelijke vorm, het voortbrengen van deugd en kennis. Zijn inzicht wordt hierdoor steeds groter en hij is op het laatst in staat om de schoonheid te zien die boven alle standaarden staat en vergeleken waarbij alle mooie jongens in het niet vallen. Via het beminnen van een mooie *eromenos* komt de *erastes* dus tot het besef van de universele absolute schoonheid.

In het jaar 399 werd Sokrates ter dood veroordeeld. Een van de punten van aanklacht was dat hij de jeugd bedierf. Op zichzelf was er geen wet in Athene die inhield dat iemand de doodstraf kon krijgen als hij de jeugd op het slechte pad bracht, en Sokrates had zich dus niet aan een strafbaar feit schuldig gemaakt. Maar de stadgenoten hebben toen en in latere tijden dat zeker opgevat als het seksueel bederven van de jeugd. Misschien hebben zij de beschuldiging in verband gebracht met de hierboven genoemde oude wet uit 450. Sokrates zou dan de jongelui tot prostitutie hebben aangezet.

Plato wilde Sokrates van deze blaam zuiveren en op zijn oprechte bedoelingen wijzen. De vroegere afschildering van zijn leermeester als een jongensgek wordt niet herhaald, maar hij laat hem een moralistisch standpunt innemen en zelfs verkondigen dat elk erotisch contact een verwerpelijke vorm van onbeheertheid is: de minnaar mag volgens hem alleen met zijn beminde omgaan zoals een vader dat doet met zijn zoon. 'Niemand mag het wagen [...] tegen de natuur homoseksualiteit te bedrijven waardoor het verwekken van kroost uitgesloten is. Of we moeten een wet uitvaardigen die alle homoseksualiteit volkomen verbiedt' staat er in *Wetten*.⁷ En in *De Staat*: 'hij (=de minnaar) moet de jongen die hem interesseert zo benaderen dat altijd zelfs de schijn wordt vermeden dat hun contact te ver gaat. Anders zou hij het verwijt riskeren dat hij banaal is en hij geen gevoel heeft voor verhoudingen.'⁸

Het is duidelijk dat Plato moeite had met bepaalde kanten of eigenschappen van Eros. Ze zijn vluchtig, aards en niet gericht op het tijdloze. Maar of deze god zich in het dagelijkse leven aan banden heeft laten leggen en zich zo liet beteugelen als Plato dat gewenst heeft, mag sterk betwijfeld worden.

⁷ Plato, *Wetten* VIII, 841d (vert. X. de Win).

⁸ Plato, *De Staat* (Het Bestel), 403b (vert. H. Warren, M. Molegraaf).

Invloed van Plato

De pedagogische Eros is door generaties van wijsgeren overgenomen als de legitimatie van hun verlangen naar mooie jongens. Op echt-Sokratische manier verzamelden zij knapen om zich heen om samen met hen de wijsbegeerte te bedrijven en hen op te voeden tot waardevolle mensen. In de late oudheid ontstaan er zelfs hele discussies op schrift wat nu beter is: de hetero-, liever gezegd de huwelijks-, liefde of de homoseksuele liefde, waaronder de pederastie werd verstaan. Daarbij is opvallend dat de voorstanders van de laatste vorm van liefde het nodig vonden hun betoog kracht bij te zetten door zich denigrerend uit te laten over de vrouwen. Ik laat hier een paar citaten van een dergelijke tirade volgen:

‘Hoe het ook zij, als iemand ‘s ochtends vroeg vrouwen van het nachtelijke bed ziet opstaan, moet hij wel denken dat ze nog afzichtelijker zijn dan de beesten die men ‘s morgens niet kan noemen zonder onheil over zich af te roepen. Daarom houden zij zich zo angstvallig binnenshuis en laten zij zich aan geen man zien. Oudjes en een horde dienstmeisjes, net zo lelijk als zijzelf, staan in een kring om haar heen om met allerhande kunstmiddelen de foielelijke tronie op te kalefateren. [...] Wanneer ze hun hele lijf hebben opgesierd met de bedrieglijke schoonheid van wat niet echt mooi is, maken ze hun schaamteloze wangen rood met schmink zodat de karmozijnen teint hun spierwitte, vettige huid nog wat fleur geeft. Wat staat er na al die voorbereidingen op programma? Meteen de straat op en naar elke godheid die getrouwde mannen het leven zuur maakt.’⁹

In schril contrast hiermee staat het beeld van de ideale jongen en ook daarvan laat ik een gedeelte lezen:

‘Het loont de moeite die ellende met vrouwen te stellen tegenover het mannelijke gedrag in de omgang met jongens. Zo’n knaap staat ‘s morgens vroeg uit zijn vrijgezellen-bed op, wast met doodgewoon water de nog aanwezige slaap uit zijn ogen, maakt zijn hemd en mantel met spelden op zijn schouders vast en verlaat het ouderlijk huis met neergeslagen ogen, zonder iemand van de voorbijgangers aan te kijken. Een stoet van dienaren en gouverneurs loopt keurig achter hem aan. Zij hebben eerbiedwaardige en deugdelijke hulpmiddelen bij zich, geen fijngetande kammen om het haar glad te strijken, en geen spiegels die de gelaatstrekken weergeven zonder de hulp van een kunstenaar, maar veelbladige schrijftabletten dragen zij hem na [...] Zou mijn lieve jongen, zoals menselijk is, ziek worden, dan zal ik in zijn lijden delen en wanneer hij met noodweer uitvaart, ga ik mee. Als een machtswellustige despoot hem in de boeien slaat, keten ik me aan hem vast.

⁹ (Pseudo-)Lucianus, *Erotes*, par. 39.

Iedere tegenstander die hem haat, is mijn vijand en wie hem goedgezind is, is mijn vriend. Zie ik rovers of vijanden op hem afstormen, dan zal ik me teweerstellen, zelfs als dat mijn krachten te boven gaat. En als hij sterft, wil ik niet blijven leven.’¹⁰

Dit gaat nog een tijdje zo door, maar we mogen van de spreker niet vergeten dat de liefde kuis moet blijven:

‘Hou dit voor ogen, jongemannen, als je deugdzame jongens benadert: doe dit ingetogen, verspil niet voor een kortstondig genot een langdurige vriendschap en loop niet te koop met onoprechte liefdesgevoelens die verdwijnen wanneer de beminde volwassen wordt. Eer toch de hemelse liefde en blijf van je jeugd tot je ouderdom standvastig in die gevoelens. Pas dan heb je een zalige tijd van leven, omdat je geweten rein is, en pas dan word je na je dood door allen geprezen.’¹¹

Bovenstaande woorden zijn waarschijnlijk geschreven door Loukianos, een Griekse schrijver uit de tweede eeuw na Chr. Hij is een van de meest onderschatte auteurs van de oudheid, een man met een zeldzaam gevoel voor humor, een scherpe, heerlijk sarcastische pen en een nuchtere kijk op het leven. Hij is dan ook degene die later in hetzelfde geschrift dat *Erotos* heet (we kunnen dit vertalen met ‘Soorten van Liefde’) door al deze mooie praatjes heen prikt en het als volgt laat verwoorden:

‘Ik heb grote, aan eerbied grenzende bewondering voor die hooggestemde, door knapenliefde ingegeven woorden, maar erg prettig lijkt het me niet een dag in het gezelschap van een opgeschoten jongen als een tantaluskwelling te moeten ondergaan. Je ogen kunnen zich zozeggd laven aan zijn schoonheid, maar je dorst lessen is er niet bij, al is dan alles onder handbereik. Alleen maar kijken naar je geliefde en zijn stem horen als hij tegenover je zit, is niet genoeg. [...] Zo wil ik van jongens houden, dat theoretische gepraat van wijsgeren, die daarbij een dooernstig gezicht trekken, is goed om buitenstaanders met spitsvondige frasen maar wat wijs te maken.’¹²

Tot zover over de Griekse beginselen. Laten we nu eens bekijken hoe de opvattingen daarover in het negentiende-eeuwse Engeland zijn geweest en hoe men ondanks alles zijn geslachtelijke voorkeuren in praktijk probeerde te brengen.

¹⁰ ib. par. 44.

¹¹ ib. par. 46.

¹² ib. par. 53.

VICTORIAANSE VRIENDSCHAPPEN

Voor dit onderdeel heb ik de figuur van John Addington Symonds, die leefde van 1840 tot 1893, uitgekozen omdat hij exemplarisch voor de anderen is en een grote invloed heeft uitgeoefend op zijn tijdgenoten en het nageslacht. Hij geldt als een van de belangrijke schrijvers van de negentiende eeuw en heeft een verbazingwekkende literaire productie gehad, met een specialisme wat betreft de Renaissance en de tijd vóór Shakespeare. Zijn reputatie is inmiddels verbleekt en door een speling van het lot is hij thans eigenlijk alleen nog maar bekend vanwege zijn onthullende autobiografie die in het vervolg uitgebreider ter sprake zal komen.

Jeugd van John Addington Symonds

Symonds is geboren op 5 oktober 1840 in een typisch Victoriaanse, burgerlijke familie. Zijn vader was de bekendste arts van West-Engeland, een liberaal met een grote belangstelling voor kunsten en wetenschappen die in zijn landhuis bij Bristol diners liet aanrichten voor belangrijke personen zoals dichters, politici en uitvoerende kunstenaars. Zo is de Zweedse nachtegaal, de sopraan Jenny Lind, een van zijn gasten geweest. Zijn vrouw is vroeg overleden. Op dat moment was John Addington slechts vier jaar oud en vader moest de opvoeding van hem en zijn vier zusjes alleen voor zijn rekening nemen. Wanneer John op latere leeftijd zijn memoires schrijft, blijkt dat hij nog altijd gepreoccupeerd is door de persoon van zijn vader, die hij de trots van de familie noemt, terwijl hij zichzelf als een blijf van decadentie beschouwt. Vader bezat een omvangrijke bibliotheek met een collectie plaatwerken en daar maakte de zoon voor het eerst kennis met de mannelijke naakten, tekeningen naar Griekse beelden, maar ook originelen van de hand van Italiaanse kunstenaars als Michelangelo en Rafaël. Iedere ochtend besteedde dokter Symonds, voordat hij op huisbezoek ging, twee uur aan de cultuur, hij las filosofische werken en bestudeerde geschiedenis en kunstgeschiedenis. Deze voorbeeldige ijver nam zijn zoon tot in zijn laatste levensdagen van hem over. Hij zou nooit voor twee uur 's nachts zijn boeken dichtslaan. Het resultaat was twee boeken per jaar, talloze essays, gedichten en duizenden brieven. Symonds junior had een slechte gezondheid, hij was een ziekelijk en nerveus kind en tegelijk hyperactief. 's Nachts deed hij aan slaapwandelen. Vooral zijn longen waren zwak, een kwaal die in de familie van moederszijde veel slachtoffers had gemaakt. Daarom moest John op latere leeftijd naar Zwitserland verhuizen. Op de nog jonge leeftijd van 52 jaar is hij aan tuberculose gestorven.

Na het gebruikelijke lager onderwijs te hebben doorlopen werd hij op de jongenskostschool van Harrow geplaatst, zoals dat in die tijd de gewoonte was.

Kostschool in Harrow

Het verblijf op zulke internaten was allesbehalve plezierig, terwijl ze de trots van Engeland vormden. Juist in deze tijden was er een explosie van nieuwe kostscholen voor jongens gekomen. Fysieke kracht en moed stonden hoog in het vaandel en sport was de voornaamste en obsessief bedreven bezigheid. Met kennelijk plezier werd verteld hoe een jongen die na een rugbywedstrijd nog kon praten, omdat hij adem over had, ooit werd afgeranseld met een paraplu totdat die was gebroken. De schoolleiding ging er prat op de Spartaanse orde te handhaven, zonder precies te weten wat dit begrip inhield. Het antieke Sparta was eigenlijk een afschrikwekkend voorbeeld, want daar werden de jongens gedrild en tot een soort ziellose robots met blinde gehoorzaamheid gemaakt. Maar feitenkennis was voor de Victoriaanse *headmasters* van minder belang dan het hanteren van de roede en de zweep, in hun ogen verworvenheden van het Spartaanse opvoedingsideaal. De sfeer was over het algemeen wreed en grimmig. Terwijl seks bedrijven het schrikbeeld van de schoolhoofden heette te zijn, waren deze oorden tegelijk de *most sexual places of the world*, zoals Jonathan Gathorne-Hardy, die een special studie van dit onderwerp heeft gemaakt, het formuleert (zie bibliografie). Masturbatie was volstrekt uit den boze en met veel instemming werden autoriteiten als de Zwitserse dokter Tissot geciteerd, die wees op het gevaar van hersenverweking bij onanie. De Schotse arts David Skae was ervan overtuigd dat zelfbevrediging tot een speciale vorm van waanzin leidde en tot de gevreesde en verafschuwde homoseksualiteit. Om controle op deze ondeugd te kunnen houden hadden de toiletten op de kostscholen daarom halve of zelfs helemaal geen deuren, de jongens mochten nooit alleen zijn, want de surveillanten hielden dag en nacht een oogje in het zeil en in de schoolbibliotheken waren alle moderne romans taboe. Desondanks werd op de internaten door de jongens onderling hevig aan seks gedaan. De ouderejaars gebruikten de jongeren sowieso als voetveeg: ze moesten hun boodschappen halen, kamers schoonhouden, en in de wintertijd hun ijskoude bed 's avonds voorverwarmen, op straffe van een pak slaag - met touwen, stokken, knuppels en de onafscheidelijke paraplu's - in het geval van nalatigheid. Vooral mooie jonge jongens waren het doelwit van wreedheden: ze kregen een meisjesnaam, werden met de weinig vleierende titel *bitch* in dienst van een ouderejaars gesteld en bovendien misbruikt, in het openbaar doordat ze bespuwd en geslagen werden, en 's nachts in bed door ruwe seksspelletjes. Symonds schreef in zijn memoires over een jongen in Harrow met een sensuele mond die regelmatig vernederd en getrapt werd, en boeken naar zijn hoofd geslingerd kreeg.

Het hoofd van de school

In de tijd dat Symonds op Harrow arriveerde, zwaaide daar Charles Vaughan de scepter. Deze directeur had zich een reputatie verworven doordat hij de kostschool van blaam had gezuiverd. Vóór zijn komst was het drankgebruik daar algemeen verbreid en het was aan hem te danken dat de orde was hersteld. Het drinken van alcohol werd streng verboden, en hij had een ijzeren tucht doorgevoerd waardoor hij een faam als geducht en onverstoorbaar schoolhoofd had gekregen. Toen ooit een van de jongens in de kapel een epileptische aanval kreeg en voor zijn voeten lag te kronkelen, bleef hij onverstoorbaar zijn gebeden opzeggen. Het succes van deze Vaughan is zeer groot geweest. Dat blijkt wel uit het feit dat bij zijn aantreden er slechts zestig jongens in de school woonden en bij zijn afscheid 469. Zijn doel was om het leven van zijn pupillen geestelijk te verdiepen en dat wilde hij bereiken door ze dagelijks niet minder dan vier kerkdiensten en drie preken te laten bijwonen. Vooral zijn donderpreken waren gevreesd. Veertig jaar later sidderen oud-leerlingen nog na over zijn bijtende sarcasme en zijn koude, gesloten karakter, al werd hij soms om zijn gevoel voor humor geprezen. Er was eigenlijk maar één negatieve kant in dit succesverhaal: in Engeland circuleerden geruchten dat er ‘seksuele ongeregeldheden’ op Harrow plaatsvonden, en hier stak veel waarheid in, want in feite was het daar een jungle van lust en brute kracht. Vaughan deed wat hij kon om deze geruchten de kop in te drukken en heeft eenmaal zelfs de hele school bij elkaar getrommeld toen hij een liefdesbriefje van twee jongens had onderschept, om publiekelijk orde op zaken te stellen en met geseling te dreigen in geval van herhaling.

Symonds had een heilig ontzag voor die indrukwekkende man en was dan ook zeer geschokt toen hij van een medeleerling, Alfred Pretor, hoorde dat deze een seksuele relatie met de directeur onderhield. Hij kon het niet geloven, maar werd overtuigd, toen hem de liefdesbrieven werden getoond die Vaughan aan zijn beminde knaap had geschreven. In zijn autobiografie schildert Symonds de afschuw en teleurstelling die hij voelde. Het merkwaardige is dat hij het incident acht jaar lang voor zich heeft gehouden en het toen pas bekendmaakte aan een vriend in Oxford, de Latijnse professor John Conington, die hem aanraadde het geheim aan zijn vader, dokter Symonds, te vertellen. De gevolgen zijn verschrikkelijk geweest. Symonds senior schreef een brief op poten naar Vaughan en eiste van hem dat hij met onmiddellijke ingang zijn ontslag indiende. Een verhit gesprek tussen beide mannen leidde tot niets en ook het bezoek van Vaughans vrouw die zich voor de voeten van de verbolgen dokter wierp en om genade smeekte, had geen enkel resultaat, want vader Symonds was en bleef onvermurwbaar. Voor de 41-jarige Vaughan zat er toen niets anders op dan een brief naar alle ouders te sturen met de mededeling dat het rectoraat hem te zwaar viel en dat hij tot zijn spijt na lange aarzeling besloten had afscheid te nemen van de school. De zaak zou nog een

staartje krijgen doordat Vaughan vier jaar later naar de post van bisschop solliciteerde. Toen de oude dokter daarvan de lucht kreeg, belette hij tot tweemaal toe de arme Vaughan zijn sollicitatie door te zetten. De man kreeg de minder belangrijke aanstelling als Vicar, en pas aan het einde van zijn leven die van Dean.

Kennismaking met Plato

Symonds zou zich zijn leven lang ongemakkelijk voelen bij de gedachte aan deze affaire. Zijn beste drie vrienden verbraken meteen alle contacten met hem en betitelden hem als een verrader. Toch is de zaak eerder te wijten aan de onnadenkendheid van Symonds en aan zijn diepe ontgoocheling. Intussen had hij op zeventienjarige leeftijd bij zichzelf zijn geardheid ontdekt, en wel in een nacht van eind maart 1858 toen hij, thuisgekomen van een bezoek aan het theater, de dialoog van Plato, de *Phaidros* die over de liefde van en voor jongens gaat, in één adem had uitgelezen, gevolgd door het *Symposion* van dezelfde filosoof. Dit geschrift kon hij, naar hij ons mededeelt, pas wegleggen toen de zon de volgende ochtend over de heesters in de tuin ging schijnen. Door Plato maakte hij kennis met de nobele liefde van twee mensen van het gelijke geslacht en leerde hij de schoonheid van de Griekse taal kennen. Nog tweeëndertig jaar later was hij, wanneer hij hieraan terugdacht, *trembling with emotion*.

Een eeuw daarvoor had het Grieks zich een vaste plaats verworven in het Engelse onderwijs. Wie tijdens zijn opleiding geschoold was in de klassieken, gold als een welopgevoed man. In de hogere kringen sprak men van *hoi polloi* als het gewone volk werd bedoeld, de geest betitelde men bij voorkeur als *ho nous*, tennis heette aanvankelijk op zijn Grieks *sphairistikè* en een geliefd bordspel was *halma*, het Griekse woord voor sprong. Het was niet vreemd om jongens Apollo te noemen en meisjes Hermione, en de eerste locomotieven van de Great Western Railway werden gesierd met namen van helden uit Homerus' *Ilias*. In de autobussen van Londen waren zelfs zinsneden te lezen uit de befaamde lijkrede, die de Atheense staatsman Perikles in het jaar 431 had gehouden voor de gevallen in de strijd - een verontrustend vooruitzicht voor de passagiers. Onderricht in de antieken zou het enige bolwerk vormen tegen de nihilistische tendens van liederen die iedere studie zonder praktische waarde verachten. Voor de toelating tot de universiteiten van Cambridge en Oxford was kennis van de Griekse taal verplicht en dit strekte ook tot aanbeveling bij sollicitaties naar functies bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, de Koninklijke Militaire Academie, en bijvoorbeeld de Civiele Dienst in India. De Grieken werden gezien als lichtend voorbeeld, maar tevens als deel van de eigen, Britse, cultuur, de ethiek en het gedachtegoed. De pennenvruchten van de Grieken staan dichterbij ons dan die van alle andere culturen, werd er geschreven, Homerus werd zelfs gezien als een typische Tory-schrijver, en 'wanneer een

Victoriaan werd overgeplaatst naar het Athene van Perikles, zou hij leven en manieren aantreffen die wonderlijk overeenkomen met die van ons,' aldus de Engels-Ierse geleerde J.P. Mahaffy. Kortom, Grieken waren Victorianen avant la lettre geweest en dit werd geadstrueerd met dezelfde regeringsvorm in beide landen, de democratie, de gelijke verheven idealen en humanistische waarden. Vooral Plato, overigens een verklaard tegenstander van de Atheense democratie, werd hooggewaardeerd en hij werd in een Victoriaans keurslijf gewrongen, ofschoon het maar de vraag is of hij ook in werkelijkheid werd gelezen. De filosoof en econoom John Stuart Mill schatte in 1834 het aantal mensen dat de dialogen in feite had bestudeerd op hooguit honderd in het hele Britse koninkrijk. Maar dat verhinderde niet dat de mythen die Plato in zijn dialogen had ingelast, als een voorafschaduwung van de komst van de Messias werden beschouwd. Sokrates werd gezien als niemand minder dan Jezus Christus in Griekenland. Het werk van Plato was in het begin van de 19e eeuw vertaald - de eerste volledige vertaling na het Italiaans - door ene Thomas Taylor die er overigens een potje van had gemaakt en amper het Grieks had beheerst. In 1860 had Benjamin Jowett, die de leuze hanteerde: *Aristotle is dead, but Plato is alive!*, het overgedaan en zijn vertaling, de *Dialogues of Plato*, werd alom geprezen. Natuurlijk deed Plato's verheerlijking van de homo-eros menige wenkbrauw fronsen, maar Jowett had er een oplossing voor gevonden: de relatie van de mannelijke deelnemers aan de dialogen moesten we metaforisch en uitsluitend op het geestelijke vlak opvatten. Vanzelfsprekend had Plato naar het oordeel van deze geleerde alle lage gelijkgeslachtelijke lusten veroordeeld, zoals de latere generaties dat ook hadden gedaan. Vriendschap tussen mannen stond daarom op een hoger plan dan die tussen man en vrouw, omdat kameraadschap plaatsvond zonder lichamelijke lusten. En stapje verder ging Reverend E. E. Bradford, die het nodig vond de zuidelijke Plato terecht te wijzen en daarover het volgende gedichtje schreef:

Is Boy-Love Greek? Far across the seas
 The warm desire of Southern men may be:
 But passion freshened by a Northern breeze
 Gains in male vigour and in purity.
 Our yearning tenderness for boys like these
 has more in it of Christ than Socrates.

Kennismaking met de liefde

Voor Symonds betekende het lezen van de filosofische samenspraken van Plato niet minder dan openbaring. 'Hier had ik op zitten wachten,' schreef hij, 'Dit was een van de belangrijkste nachten in mijn leven!' Hij werd hals over kop verliefd op een koorknaap van de kathedraal van Bristol, Willie Dyer, die drie jaar jonger was dan

hijzelf. In zijn autobiografie beschrijft hij hoe zijn eigen ik werd geboren toen ze samen eens een ochtendwandeling in de lente maakten. Meer dan een vluchtige kus en het vasthouden van elkaars hand in echt Platoonse stijl van volmaakte kuisheid is er overigens niet van gekomen, maar Symonds biechtte zijn avontuur als gehoorzame zoon wel aan zijn vader op, die (we hebben hem inmiddels een beetje leren kennen) geen enkel heil in deze verhouding zag, onder meer, zoals hij zei, vanwege het al te grote klassenverschil. Gezagsgetrouw als hij was, verbrak Symonds junior de prille relatie, maar het bloed kruipt nu eenmaal waar het niet kan gaan en opnieuw raakte hij verliefd op - alweer - een koorknaap, ditmaal luisterend naar de naam Alfred Brooke. Symonds had er ernstige gewetenswroeging over en kreeg vele natte dromen. Om zijn verhitte gemoed te luchten schreef hij tal van bitterzoete gedichten. Dit laatste zou hij zijn leven lang blijven doen en zij behoren bepaald niet tot het beste deel van zijn geschriften. Vooral zijn sonnetten zijn zwak en deels gevuld met zelfbeklag en puberale ontboezemingen. Voor het andere deel doen ze veel te academisch en gekunsteld aan. Toen hij de mannelijke kameraadschap wilde bejubelen, was de volgende, gewrongen zin het resultaat: *a soul-commingling friendship, passion-fraught* en zo gaat het nog verzenlang verder. Erger was dat hij van tijd tot tijd zijn dichterlijke probeersels naar vrienden en bekenden stuurde, die er vaak, vanwege de inhoud, niet van gediend waren, zodat hij vervolgens weer zijn verontschuldigen moest aanbieden of het verzoek deed ze te verbranden. Een van zijn vrienden, Henry Sidgewick, overreedde Symonds om al zijn poëtische werk in een zwarte tinnen doos te stoppen en aan hem de sleutel te geven die hij in de rivier de Avon zou gooien.

Op advies van zijn vader en diens collega's stelde hij zich onder medische behandeling om van zijn seksuele afwijking af te komen. Zijn urinebuis werd dichtgeschroeid, in de verwachting dat hierdoor de zondige prikkelingen wegbleven. Dr. Spencer Wells, een chirurg van de Koninklijke Familie, weet de schuld van zijn kwaal aan seksuele onderdrukking en adviseerde de jonge Symonds een prostituee te bezoeken. Onnodig te zeggen dat het verblijf in het bordeel op een jammerlijke mislukking is uitgelopen. Op aanraden van dezelfde arts trad hij in 1864 in het huwelijk, met Catherine North. Maar op de dag na de bruiloft zag Symonds zijn vergissing al in, ook al deed hij in de komende jaren nog zo aandoenlijk zijn best om als 'normale man' te leven. Foto's uit die tijd laten een gekwelde echtgenoot zien die alles in het werk stelde om een conventionele hetero te lijken. Tot zijn opluchting en geluk hield Catherine niet van seks. Merkwaardig genoeg zou Symonds haar daarover later een verwijt maken en schreef hij dat hij best wel normaal had kunnen worden, wanneer zij een beetje enthousiaster in bed had gedaan. Intussen leefde hij zich uit in een stroom van masturbatiegedichten. Catherine baarde hem toch nog vier dochters, maar zij werd steeds zwaarmoediger en verbitterder, en stierf op hoge leeftijd als een *grandmother* die haar kleinkinderen respect, maar vooral vrees inboezemde.

De lichamelijke liefde met een man leerde Symonds pas ontdekken toen hij 36 jaar oud was en een bordeel bezocht waar hij met een soldaat gemeenschap had. Intussen was hij naar Davos in Zwitserland verhuisd, mede vanwege zijn zwakke longen en ging vandaar regelmatig naar Venetië, waar hij een groot aantal ervaringen opdeed met alle mogelijke mannen. Plotseling voelde hij zich na jaren van sukkelen met zijn gezondheid weer fit. Nu tonen de foto's hem jeugdig en vitaal, bijna robuust. Zijn grote liefde werd een knappe, negentienjarige kruier, Angelo Fusato, die hij zelfs op zijn reizen meenam en die hij een gondel cadeau deed om hem een bron van inkomsten te verschaffen. Langzamerhand zag hij voor zichzelf een missie weggelegd: hij moest in deze vooringenomen wereld de 'Griekse' deugd van de mannelijke kameraadschap prediken en wilde de homoseks geaccepteerd maken door die te idealiseren. Maar onveranderlijk bleef hij zich schuldig voelen 'vanwege zijn lage lusten'.

Homoseksualiteit was strafbaar

Nu waren betrekkingen met mannen in Zwitserland en Venetië gemakkelijker te realiseren dan in Engeland waar de homoseksualiteit nog steeds als een misdaad gold. Sodomie was altijd al een vergrijp tegen de natuur geweest, een perversie, en dat kwam voornamelijk doordat deze vorm van geslachtsgemeenschap nooit op de voortplanting kon zijn gericht. Om die reden gold het als een ergere misdaad dan bijvoorbeeld incest, verkrachting en hoererij, waarbij eventueel nog kinderen kunnen worden verwekt. In een anoniem gedicht, *Don Leon*, uit 1833 omschrijft de homoseksuele auteur het aldus: *Love that will produce no other blossoms than its own. Buggery* of anaal verkeer gold als tegennatuurlijk, niet alleen met mannen, maar ook met vrouwen en dieren, en er stond de doodstraf door ophanging op. In 1826 was de wet nog aangescherpt door Sir Robert Peel, want op zijn voorstel verviel de noodzaak voor de aanklager om te bewijzen dat er penetratie en ejaculatie hadden plaatsgevonden. Terwijl voor honderd andere vergrijpen de doodstraf werd afgeschaft, werd die voor sodomie nog eens nadrukkelijk herhaald. Sir Robert durfde het woord *buggery* zelfs niet uitspreken en had het over *crimen inter Christianos non nominandum* (een misdaad die men onder christenen niet mag noemen). Eigenlijk wist men in die tijd niet precies wat dat inhield en paste sodomie ook toe op abortus en anticonceptie. Bij het verstrijken van de jaren nam de weerzin tegen homoseksuelen zelfs nog toe: zo wordt een homo getypeerd als 'bleek, kwijnend, met luchtjes op en vooral vrouwelijk' en sprak men verhullend over *shame* als de homoseksualiteit werd bedoeld. Na 1836 werd de doodstraf in feite niet meer toegepast en in 1862 uiteindelijk afgeschaft en vervangen door tien jaar gevangenisstraf. In het jaar 1885 werd de zaak verergerd door een amendement, ingediend door Henry Labouchere, een demagogische radicaal. Op

zijn voorstel werden álle mannelijke homoseksuele daden, dus niet alleen *buggery*, die in het openbaar of privé hadden plaatsgevonden, strafbaar gesteld, en wel met twee jaar dwangarbeid. Dit onzalige amendement dat werd aangenomen op het moment dat er weinig parlamentsleden present waren, kreeg al gauw de bijnaam *Blackmailers' Charter*, een vrijbrief voor afpersers. Bovendien kreeg de *National Vigilance Association*, een soort van morele burgerwacht, hierdoor al te veel macht en de leden hiervan zouden in de komende jaren een waar schrikbewind onder de Engelse homo's uitoefenen. Het amendement was bedoeld om de jeugd te beschermen tegen *gross indecency* of bederf - een argument dat we al zijn tegengekomen bij het proces tegen Sokrates. Het bekendste slachtoffer van deze onmenselijke regeling is de schrijver Oscar Wilde geweest, die in 1890 na drie processen werd veroordeeld tot de tredmolen. De aanklacht tegen hem luidde *posing as a sodomite* (het woord was zelfs verkeerd gespeld) en het *posing* bleek al voldoende te zijn voor zijn veroordeling. Zijn aangrijpende geschiedenis valt buiten het kader van dit betoog, en we keren terug naar Symonds.

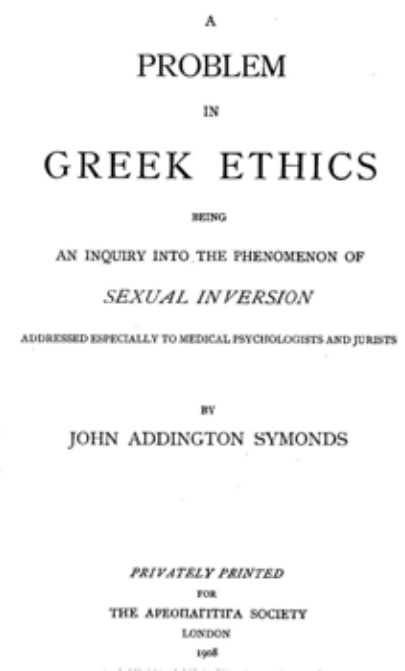
Invloed van Winckelmann en Whitman

Behalve Plato waren er twee andere mannen die een grote invloed hebben uitgeoefend op de ideeën van Symonds. In de eerste plaats was dit de Duitse kunsthistoricus en archeoloog Johann Joachim Winckelmann, die leefde van 1717 tot 1768. Hij was eveneens de Griekse beginselen toegedaan en was zelfs, naar verluidt, door een *crime passionel* aan zijn levenseinde gekomen: een werkeloze kok zou hem in de havenstad Triëst om onbekende, maar mogelijk seksuele motieven hebben vermoord. Deze Winckelmann heeft als eerste de mannelijke Griekse beeldhouwwerken, of wat hij daarvoor aanzag, in een lyrisch en bijna hysterisch proza beschreven. Vooral het bekende beeld van Apollo van de Belvédère, in onze ogen een nogal bloedeloos specimen van de Griekse sculptuur en bovendien een kopie van Romeinse hand, bracht hem tot paroxismen van bewondering en hij had het beeld in de meeste opgewonden termen bejubeld in zijn hoofdwerk *Geschichte der Kunst des Alterthums* uit 1764. De klassieke, mannelijke schoonheid van dit beeld 'overtreft alle voorstellingen van de god [...] Zijn persoon is bovenmenselijk en zijn houding geeft in elk onderdeel blijk van grootsheid. Een eeuwige lente, als op de Velden der Gelukzaligen, bekleedt zijn bekoorlijke, tot wasdom gekomen mannelijkheid en speelt met zachte tederheid over de fiere structuur van zijn ledematen. Geen ader of spier brengt dit lichaam tot spanning of in beroering, maar een hemelse geest die zich als een kalme stroom heeft verspreid, heeft alle contouren van deze figuur vervuld.' Voor Symonds was deze idealisering van het Griekse beeld, met de nadruk op de viriele kracht van het portret, de ideale mannelijke schoonheid en de manmoedigheid van de daden van de god een bewijs te meer dat bij de Grieken de schoonheid van mannen het hoogst werd aangeslagen

en hij nam met graagte het (overspannen) enthousiasme van Winckelmann over die de homoseksualiteit als een sprong vooruit in de evolutie van de mensheid zag. De andere auteur die zeer veel indruk op Symonds had gemaakt was de Amerikaanse dichter en journalist Walt(er) Whitman (1819-1892). Deze schrijver had in een dichtbundel, *Calamus* of Gras(sprietten) geheten, de seks geaccepteerd als een positieve kracht en zich lyrisch hebben uitgesproken over wat hij noemde de *adhesiveness* of verkleefdheid van mannelijke vriendschap, ter onderscheiding van de *amativeness* of de onvlambaarheid van de heteroliefde. Symonds herkende onmiddellijk een zielsverwant, beschouwde de gedichten als een pleidooi voor de positieve krachten van de homoseksualiteit en stelde zich tot taak om Whitman meer bekendheid in Europa te geven. Zijn pogingen om Whitman zich explicieter te laten uitspreken over de homoseksuele component in zijn dichtwerk liepen op niets uit. De Amerikaan werd zelfs kwaad, toen Symonds hem erop wees, en stuurde hem een venijnige brief terug waarin hij verklaarde niet minder dan zes onwettige kinderen te hebben verwekt, voor hem het bewijs dat hij dus ‘normaal’ was. Het heeft Symonds overigens niet weerhouden om zich de pleitbezorger van Whitmans werk te blijven voelen en hij heeft diens literaire producten altijd zeer positief besproken. Zijn bewondering leverde hem in Engeland zelfs de bijnaam *Calamite* op, niet alleen een verwijzing naar de titel van Whitmans dichtbundel, maar ook een woordspeling met het Engelse *Catamite*, dat schandknaap betekent.

Eigen geschriften

Intussen had Symonds zijn eigen pen bepaald geen rust gegund en een hele reeks boeken gepubliceerd. We beperken ons hier tot de geschriften die rechtstreeks met de Griekse beginselen hebben te maken. In het jaar 1873 scheef hij een belangrijk essay over de pederastie getiteld *A Problem in Greek Ethics*, met de welsprekende ondertitel: *Being an Inquiry into the Phenomenon of Sexual Inversion, addressed especially to Medical Psychologists and Jurists*. Dit is de eerste studie in het Engels over de Griekse knapenliefde geworden en Symonds stelt hierin dat die van Dorische oorsprong moet zijn geweest, met name op het eiland Kreta, waarover we het in het begin van dit artikel hebben gehad - een opvatting die in de academische wereld heel lang heeft nagewerkt. Het boek is pas tien jaar later voor privé-gebruik gedrukt, en dan nog in een oplage van tien luttele exemplaren, zo gevoelig lag het onderwerp op dat

moment nog.

Hij voerde een correspondentie met de uit Hannover afkomstige jurist en classicus Karl Heinrich Ulrichs, die in Duitsland pionierswerk had verricht en onder de schuilnaam Numa Numantius in de vroege jaren zestig had geschreven over de homoseksuele mannen. Daarvoor had hij een eigen term bedacht, de *Urnings* - om aan te geven dat dit een man was die geboren was met een vrouwenziel waardoor hij op mannen verliefd werd. De hetero's werden al even raadselachtig aangeduid als de *Dionings*. In het voorwoord van zijn belangrijke werk *Vindex* verklaart hij dat hij deze termen had ontleend aan het *Symposion* van de door hem bewonderde Plato. Hij omschreef een *Urning* als volgt in wetenschappelijk klinkend Latijn: *anima muliebris virili corpore inclusa* (een vrouwenziel opgesloten in een mannenlichaam). Op echt-Duitse wijze had hij een aantal categorieën onderscheiden, zoals de *Mannling*, die op verwijfde mannen valt, de *Weibling*, die de voorkeur aan potige, stoere jongens geeft, en de *Zwischen-Urning* die adolescenten prevaleert. Symonds zag zichzelf als een *Weibling*. Belangrijker dan deze termen is het feit dat Ulrichs als eerste verkondigde dat homoseksualiteit was aangeboren. Op grond van deze stelling kon de homo niet meer worden bestempeld als een gek of een misdadiger. Volgens hem werden de homoseksuelen ten onrechte door een wet veroordeeld, terwijl ze zich nergens schuldig aan hadden gemaakt. Hij zag de geaardheid als het gevolg van een abnormale ontwikkeling van het menselijke embryo. De benaming *Urnings* is later, door Edward Carpenter, ook een voorvechter van de homobelangen, veranderd in *Uraniërs*, een verwijzing naar de Griekse hemelgod Ouranos, vader van de Aphrodite, de godin die zonder tussenkomst van een moeder is geboren. Symonds had het over *unisexual*, of over de mannelijke liefde, ja zelfs de democratische liefde.

Enige jaren later deed een nieuwe term intrede, en wel de *Sexual Inverse* of Seksuele Inversie. De aanduiding kwam eigenlijk uit de pen van Havelock Ellis (1859-1939), die onder meer als onderwijzer in Australië werkzaam was geweest en bij zijn terugkeer in Engeland (1881) een medicijnenstudie ging volgen en een overtuigde en radicale socialist werd. In zijn boek *Man and Woman* van 1894 sprak hij de overtuiging uit dat de voornaamste verschillen tussen mannen en vrouwen berustten op biologische aanleg, en hij sloot wat dit aangaat bij de ideeën van Symonds aan, die vaak de wens had uitgesproken dat homoseksualiteit als een gewoon verschijnsel, te vergelijken met bijvoorbeeld kleurenblindheid, zou worden opgevat. De mannen besloten samen te werken aan een boek, waarvan Symonds de historische analyse, vooral van het antieke Hellas, zou verzorgen, een essay over 'soldatenliefde en dergelijke', en de meeste verslagen van persoonlijke ervaringen, terwijl Ellis de medische en wetenschappelijke theorieën voor zijn rekening zou nemen. Inmiddels was van Symonds het boek *A Problem in Modern Ethics* verschenen als tegenhanger van zijn eerste werk over hetzelfde onderwerp, maar nu in Engeland en in de eigen tijd geplaatst. In dit eveneens als privé-uitgave (van

vijftig exemplaren) uitgekomen werk stelde hij onder meer een aantal gangbare vergissingen en vooroordelen aan de kaak. Al spoedig ontving Symonds van heinde en verre bekentenissen van homoseksuelen die zich door de inhoud geruggensteund voelden. Ellis had dit boek eigenlijk te onwetenschappelijk en te hartstochtelijk gevonden. Anderzijds maakte Symonds bezwaar tegen de opvatting van Ellis om homoseksualiteit als een neurose te zien, een *congenital aberration* of *inborn constitutional aberrancy*, een kwaal die te genezen zou zijn. Later zal Sigmund Freud de zienswijze van Ellis overnemen en het ondergaan van een jeugdtrauma als oorzaak aanmerken. Symonds heeft de verschijning van hun gezamenlijke boek niet meer kunnen meemaken, want hij stierf op 19 april 1893 te Rome, terwijl het werk pas in 1896 verscheen, in het Duits nog wel en onder de titel *Das Konträre Geschlechtsgefühl*, een vertaling van *Sexual Inverse*. Een jaar later kwam het in het Engels uit, onder hun beider naam. Horatio Forbes Brown, die over de nalatenschap van Symonds waakte, kocht in samenspraak met de weduwe Symonds bijna alle beschikbare exemplaren op, om een schandaal te voorkomen, en dit rigoreuze ingrijpen heeft ertoe geleid dat in de volgende editie de naam van Symonds niet meer werd vermeld en al zijn bijdragen eruit waren gehaald, waarschijnlijk ook tot opluchting van Ellis die de samenwerking op den duur als benauwend had ervaren. Brown had het opzien terecht voorvoeld, want bij de nieuwe druk werd de secretaris van de Legitimation League, George Bedborough, vervolgd wegens de obscene publicatie en jarenlang heeft er een geur van pornografie om dit boek gehangen, dat in de pers werd uitgekreten voor ‘een wulps, verdorven, dubbelzinnig en aanstootgevend schotschrift.’

Ten slotte moet nog één belangrijk geschrift van Symonds genoemd worden, zijn *Memoirs* of autobiografie, in een koortsachtig tempo gedurende 18 maanden geschreven en later uitgebreid met ‘psychoanalytische’ toevoegingen, bedoeld om anderen te helpen die in dezelfde homoseksuele nood verkeerden als hij dat had gedaan. Symonds zelf beschouwde deze *apologia pro vita sua* als het ‘voornaamste product van mijn pen’ en opnieuw is het postuum verschenen. Ook dit boek werd gekuist, door dezelfde Brown, maar ditmaal op eigen verzoek van Symonds, vlak vóór zijn dood. Later werd nog een aantal andere, zogenaamd aanstootgevend geschriften in de achtertuin verbrand door Edmond Gosse, Vice-president of the London Library, aan wie Brown de meeste papieren van Symonds, zoals zijn seksuele dagboek, had nagelaten. Alleen de memoires werden in de Londense Bibliotheek gedeponereerd met de bepaling dat ze de eerste vijftig jaar niet gepubliceerd mochten worden. De kleindochter van Symonds schreef in haar dagboek dat zij het triomfantelijke, zelfvoldane gezicht van Gosse die er trots op was de reputatie van Symonds te hebben gered, bij deze barbaarse brandstichting nooit heeft kunnen vergeten. Pas in 1984 zijn de memoires uitgekomen, te laat om nog een wending aan de publieke opinie over homoseksuelen te geven. De verminkingen door Brown en anderen hebben ertoe geleid dat dit boek de reputatie van Symonds meer schade heeft gedaan dan dat het enige waarde heeft gehad.

Critici herkenden het vuur van de grote schrijver er niet meer in en ervoeren de teneur eerder als een religieuze worsteling. Opvallend is dat Symonds op latere leeftijd een rigide standpunt ging innemen ten opzichte van de (zoals hij het omschreef) vulgaire vorm van pederastie, die naar zijn mening uitsluitend rein en deugdzaam mocht zijn, gericht op het aankweken van deugd.

En met dit exclusieve oordeel wordt de cirkel van mijn verhaal rond, want nu herkennen we opeens de stem van de oude Plato, die, zoals we hebben gezien, in *Wetten* en *De Staat* ook niets meer moest hebben van de lichamelijke *paiderasteia* en deze geen plaats wilde geven in zijn nieuwe heilsstaat.

HEIN L. VAN DOLEN

Geraadpleegde werken

- Robert Aldrich, *The Seduction of the Mediterranean*, London & New York, 1993.
- Timothy d'Arch Smith, *Love in Earnest: Some Notes on the Lives and Writings of English 'Uranian' Poets from 1889 to 1930*, London 1970.
- E. Cantarella, *Bisexuality in the Ancient World*, vert. C.O. Cuilleánáin, New Haven/ London 1992
- Louis Crompton, *Byron and Greek Love*, London 1985.
- K.J. Dover, *Greek Homosexuality*, Cambridge, Mass. 1978.
- M. Foucault, *Het gebruik van de lust [Geschiedenis van de seksualiteit II]*, vert. P. Klinkenberg, Nijmegen 1984.
- M. Foucault, *De zorg voor zichzelf [Geschiedenis van de seksualiteit III]*, vert. P. Klinkenberg, Nijmegen 1984
- Jonathan Gathorne-Hardy, *The Old School Tie*, New York 1978.
- Phyllis Grosskurth (ed.), *The Memoirs of John Addington Symonds*, Chicago 1984.
- Charles Hupperts, *Eros Dikaios: de praktijk en de verbeelding van homoseksualiteit bij de Grieken*, Amsterdam 2000.
- Charles Hupperts, *De Macht van Eros*, Amsterdam 2002.
- Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, Oxford 1980.
- G. Koch-Harnack, *Knabenliebe und Tiergeschenke. Ihre Bedeutung in päderastischen Erziehungssystem Athens*, Berlin 1983.
- Lucianus, *Erotes*, vertaald als *Soorten van Liefde*, in: *Liefde, vriendschap en laster*, vertaald door Hein L. van Dolen, Amsterdam 1993.
- R. Norton, *The Life of John Addington Symonds*, 1997
- John Pemble, *The Mediterranean Passion: Victorians and Edwardians in the South*, Oxford 1980.
- Plutarchus, *Logos Erotikos*, in: *Huwelijk, moraal en praktijk*, vertaald door Hein L. van Dolen, Amsterdam 1993.
- David Scott Fox, *Mediterranean Heritage*, London 1978.
- H.A. Shapiro, *Courtship Scenes in Attic Vase-Painting*, *American Journal of Archaeology* 85 (1981) 133-143.
- John Addington Symonds, *A Problem in Greek Ethics*, London 1980
- Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, New Haven & London 1981
- Jeffrey Weeks, *Coming out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present*, London 1977